

Onarıcı Adaletin Küçük Kitabı

Howard Zehr

İngilizce aslından çeviren: Muzaffer Kaya

İçindekiler

1. Genel Bakış	2
Neden bu Küçük Kitap?	3
Onarıcı adalet ne değildir?	6
Onarıcı adalet, gereksinimler ve rollerle ilgilenir	10
2. Onarıcı İlkeler	15
Onarıcı adaletin üç ayağı.....	18
“Kim” ve “nasıl” önemlidir.....	20
Onarıcı adalet yaşananları düzeltmeyi amaçlar.....	22
Onarıcı bir mercektir.....	26
Onarıcı adaletin tanımlanması.....	28
Onarıcı adaletin hedefleri	28
Onarıcı adaletin rehber soruları.....	29
Onarıcı adaletin işaretleri	31
SONNOTLAR	32

1. Genel Bakış

Toplum olarak suça/yanlış davranışa nasıl karşılık vermeliyiz? Bir suç işlendiğinde ya da haksızlık yapıldığında ne gerçekleşmelidir? Adalet ne gerektirir?

Kuzey Amerikalılar için bu soruların önemi 11 Eylül 2001'de yaşanan travmaya bağlı olarak daha da artmıştır. Bu eski bir tartışma olsa da gerçek anlamda uluslararası bir tartışmadır.

Batı hukuk sistemi, sadece Batı dünyasında değil, dünyanın geri kalanının çoğunda gerek suç gerekse ihlallere yönelik düşüncelerimizi derinden şekillendirmiştir.

Batı hukuk veya ceza adaleti sistemi, adaleti ele alma bakımından bazı önemli güçlere sahiptir. Ancak sistemin sınırlılıkları ve başarısızlıklarına ilişkin giderek artan bir kabul de söz konusudur. Mağdurlar, failler ve ilgili topluluğun üyeleri genelde adaletin gereksinimlerini yeterince karşılamadığını düşünmektedir. Adalet mesleğini icra edenler de -yargıçlar, avukatlar, savcılar, denetimli serbestlik ve şartlı tahliye memurları ve cezaevi personeli- sıklıkla hayal kırıklığı ifade etmektedir. Adalet sürecinin iyileşmeye veya barışa katkıda bulunmak yerine toplumsal yaraları ve çatışmaları derinleştirdiği düşünülmektedir.

Onarıcı adalet bu gereksinim ve sınırlılıkların bir kısmına eğilme yönünde bir girişimdir. 1970'lerden bu yana, dünyadaki birçok topluluk ve ülkede çeşitli program ve yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu program ve yaklaşımlar sıklıkla mevcut yasal sisteme dahil ya da seçenek olarak sunulmaktadır. İstisna olarak Yeni Zelanda'nın 1989'dan itibaren onarıcı adaleti çocuk adalet sisteminin merkezi haline getirdiği görülmektedir.

Günümüzde onarıcı adalet pek çok yerde bir umut işareti ve geleceğin yönü olarak değerlendirilmektedir. Bu vaadi yerine getirip getiremeyeceği ise henüz belirsizliğini korumaktadır.

Onarıcı adalet, genellikle (ve çoğunlukla yanlış olarak) nispeten hafif suç olarak görülen hırsızlık ve diğer mülk suçlarıyla mücadele amacıyla ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise, bazı toplumlarda ağır

şiddet suçu olarak değerlendirilen alkollü araç kullanımına bağlı ölüm, saldırı, tecavüz ve hatta cinayet suçlarına yönelik onarıcı yaklaşımlar mevcuttur. Kitlesele şiddet durumunda onarıcı adalet çerçevesinin uygulanmasında Güney Afrika'daki Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun deneyimini temel kabul eden çabalar söz konusudur.

Bu yaklaşım ve uygulamalar ceza adaleti sisteminin ötesine geçerek okul, işyeri ve dini kurumlara da yayılmaktadır. Bazıları, genel olarak çatışmaları ele almanın, çözmenin ve dönüştürmenin bir yolu olarak "çembere" dayalı (Kanada Kızılderili topluluklarında ortaya çıkan bir uygulama) onarıcı yaklaşımların kullanılmasını savunmaktadır. Diğer görüş ise toplum inşasının ve iyileştirmesinin bir yolu olarak çemberleri ya da "konferansları/müzakereleri" (kökleri Yeni Zelanda ve Avustralya'da, ayrıca kolaylaştırılmış mağdur-fail toplantılarına dayanan bir çaba) gerçekleştirmeye odaklanmaktadır. Onarıcı adaletin tanınmış savunucularından Kay Pranis, çemberleri basit çoğunluk kuralının ötesinde bir katılımcı demokrasi biçimi olarak adlandırmaktadır.

Onarıcı adalet, Batı hukuk sisteminin geleneksel adalet ve çatışma çözme süreçlerini değiştirdiği ve/veya bastırdığı toplumlarda bu gelenekleri yeniden incelemek ve etkinleştirmek için bir çerçeve sağlamaktadır.

Çeşitli program ve uygulamaları kapsamına rağmen, "onarıcı adalet" ifadesi özünde bir dizi ilke, bir felsefe ve alternatif yol gösterici sorular dizisidir. Onarıcı adalet, suça/yanlışla yönelik düşünce geliştirebilmek için alternatif bir çerçeve sunmaktadır. İlerleyen sayfalarda bu çerçeveyi irdelenecek ve nasıl kullanılabileceğine bakacağım.

Neden bu Küçük Kitap?

Bu *küçük kitapta*, onarıcı adaleti savunmaya çalışmıyorum. Ne de bu yaklaşımın sonuçlarına odaklanıyorum. Bilakis, bu kitabın kısa bir tanımlama veya gözden geçirme – derseniz onarıcı adalet için Cliff Notes – olması niyetindeyim. Onarıcı adaletin bazı program ve uygulamalarını ana hatlarıyla belirtsem de kitap özellikle onarıcı adaletin ilke veya felsefesine odaklanmaktadır.

Onarıcı Adaletin Küçük Kitabı kavramı duyan ve ne ifade ettiğini merak edenler içindir. Aynı zamanda, alanla ilişkili ancak ne yapılması gerektiği konusunda belirsizlik yaşayan ya da izini kaybedenler içindir. Onarıcı adalet “treninin” gitmesi gereken yön konusunda netlik sağlamaya yardımcı olmayı ve bazı durumlarda da treni tekrar raya yönlendirmeyi umuyorum.

Bu çaba şu anda önemlidir. Değişime yönelik tüm girişimler gibi, onarıcı adalet gelişim ve yayılma sürecinde bazen yolunu kaybetmiştir. Giderek daha fazla programın “onarıcı adalet” olarak adlandırılması anlamı hafifletmekte veya karmaşıklaştırmaktadır. Gerçek dünyaya ait pratiklerin kaçınılmaz baskısı altında, onarıcı adalet zaman zaman kurnazca seçilen veya ilkelerinden saptırılan bir olgu haline almıştır.

Mağdurları savunan topluluklar bu konuda özellikle kaygılıdır. Onarıcı adalet mağdur odaklı olduğunu iddia etmektedir, ama gerçekte öyle midir? Mağdur grupları çoğu zaman, onarıcı adalet çabalarının aslında *faillerle* olumlu bir düzlemde çalışma arzusuna yönelik motivasyonunu kaygıyla karşılarlar. İyileştirmeyi veya değiştirmeyi amaçladığı ceza sistemi gibi, onarıcı adalet de öncelikli olarak faille eğilen bir olguya dönüşebilir.

Diğer bir kesim ise faillerin gereksinimlerinin yeterince karşılanıp karşılanmadığını ve yeterli düzeyde onarıcı çaba gösterip gösterilmediğini merak etmektedir. Onarıcı adalet programları, faille yükümlülüklerini yerine getirme ve davranış kalıplarını değiştirmede yeterli desteği sağlamakta mıdır? Programlar, faille oldukları kişi haline getirmiş olabilecek zararları yeterince ele almakta mıdır? Bu tür programlar, faille yeni bir kisve altında cezalandırmanın başka bir yolu mudur? Peki ya geniş anlamıyla toplum? Katılımı ve mağdur, fail ve tüm bileşenlerine karşı yükümlülüklerini yerine getirmesi için yeterince teşvik edilmekte midir?

Adalet alanındaki değişim çabalarına ilişkin geçmiş deneyimlerimiz, iyi niyetimize rağmen yan yolların ve sapmaların kaçınılmaz olduğu konusunda bizi uyarmaktadır. Değişimi savunanlar bu olası sapmaları kabul etme ve ele alma konusunda isteksizse, çabaları

amaçladıklarından çok daha farklı sonuçlanabilmektedir. Gerçekte, “iyileştirmeler”, yeniden düzenlemek ya da değiştirmek için tasarlandıkları koşullardan daha kötü sonuçlara neden olabilir.

Temel ilkeleri dikkate almak bu tür sapmalara karşı uygulayabileceğimiz en önemli koruyucu yaklaşımlardan biridir. İlkeler konusunda net olur, programları ilkeler dahilinde tasarlar ve bu ilkeler tarafından değerlendirilmeye açık olursak, doğru yolda kalmamız çok daha olasıdır.

Diğer bir deyişle, onarıcı adalet alanı o kadar hızlı ve çok yönlü büyümüştür ki, geleceğe dürüstlük ve yaratıcılıkla ilerlemede nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini kestirmek güçleşmektedir. Kaçınılmaz şekilde dolambaçlı ve belirsiz bu patikada yolumuzu bulurken ihtiyacımız olan pusulayı bize yalnızca net bir ilke ve hedef vizyonu sunabilir.

Bu kitabın çabası onarıcı adalet kavramını basit terimlerle ifade etmektir. Ancak, burada ortaya koyacağım çerçevenin belirli sınırları olduğunu kabul etmem gerekir. Sıklıkla bu alanın kurucu, geliştirici ve savunucularından biri olarak kabul edirim. Eleştirel ve açık olabilmek için oldukça fazla çaba sarf etsem de bu idealden yana olan bir önyargıyla sahibim. Dahası, aksi yöndeki tüm çabalara rağmen, kendi “merceğimden” yazmaktayım ve bu merceğe kim olduğuma göre şekillenmekte: ben Hristiyan, Mennocu, Avrupa kökenli beyaz, orta sınıf bir erkeğim. Bu biyografi ve benzeri diğer etmenler, elbette sesimi ve vizyonumu şekillendirmektedir.

Alanda, onarıcı adalet ilkelerinin genel hatları hakkında bir ölçüde fikir birliği bulunsa da hepsi tartışılmaz değildir. Burada okuduklarımız benim onarıcı adalet anlayışımdır. Diğer anlayışlara karşı test edilmelidir.

Son olarak, bu kitabı Kuzey Amerika bağlamında yazdığımı belirtmeliyim. Terminoloji, gündeme getirilen sorunlar ve hatta kavramın formüle edilme biçimi, bir dereceye kadar içinde bulunduğum ortamın gerçeklerini yansıtmaktadır. Başka bağlamlar için kısmen düzenleme gerektirse de bu kitabın başkaları için de yararlı olacağını umuyorum.

Peki bu arka plan ve nitelikler özelinde “onarıcı adalet” nedir? Terimi çevreleyen o kadar çok yanlış kanı bulunmaktadır ki, öncelikle benim görüşüme göre onarıcı adaletin ne olmadığını açıklığa kavuşturmanın oldukça önemli olduğunu düşünüyorum.

Onarıcı adalet ne değildir?

- ***Onarıcı adalet öncelikli olarak bağışlama veya uzlaşma ile ilgili değildir.***

Bazı mağdurlar ve onların savunucuları onarıcı adalete olumsuz tepki duyarlar çünkü bu tür programların failleri bağışlama veya mağdurları faillerle uzlaştırma yönünde bir teşvik hatta zorlama amacının olduğunu düşünürler.

Görüldüğü gibi, bağışlama veya uzlaşma onarıcı adaletin öncelikli ilkesi veya odak noktası değildir. Onarıcı adaletin bunlardan birinin ya da her ikisinin gerçekleşebileceği bir bağlam sunduğu doğrudur. Aslında, belirli düzeyde bağışlama ve hatta uzlaşmanın ceza adaleti sisteminin hasım ortamına kıyasla daha sık gerçekleşmesi söz konusudur. Ancak bu durum tamamen katılımcıların seçimidir. Bağışlama veya uzlaşmayı seçme konusunda baskı olmamalıdır.

- ***Onarıcı adalet arabuluculuk değildir.***

Birçok onarıcı adalet programı, arabuluculuk programlarına benzer şekilde, mağdurlar, failer ve belki de ilgili topluluğun üyeleri için kolaylaştırılmış toplantı veya karşılaşma olasılığı etrafında tasarlanmaktadır. Ancak, karşılaşma her zaman tercih edilen ya da uygun olan bir durum değildir.

Ayrıca onarıcı yaklaşımlar, failin yakalanmadığı durumlarda veya taraflardan biri görüşmeye isteksiz ya da görüşemeyecek durumda olduğunda dahi önemlidir. Dolayısıyla onarıcı yaklaşımlar tekil bir karşılaşmayla sınırlı değildir.

Karşılaşma durumunda dahi “arabuluculuk” terimi gerçekleştirilecekler için uygun bir açıklama sunmamaktadır. Arabuluculuk faaliyetinin yürütüldüğü bir çatışma ya da anlaşmazlıkta, tarafların sıklıkla ortak sorumlulukların paylaşıldığı

bir ahlaki düzlemde olduğu varsayılır. Kusurun paylaşımı bazı ceza davaları için geçerli olsa da birçok durumda aksi doğrudur. Tecavüz ve hatta hırsızlık mağdurları “ihtilafli” olarak anılmak istemezler. Kaldı ki, kendilerini suçlama eğilimi ile mücadele ediyor dahi olabilirler.

Onarıcı adalet karşılaşmalarına katılmak için, failin suçla ilgili sorumluluğunu belirli bir düzeyde kabul etmesi gerekir; suçun adlandırılması ve kabul edilmesi bu tür programların önemli bir bileşenidir. Arabuluculukta tarafsız bir dilin kullanımı birçok durumda yanıtıcı ve hatta saldırgan olabilir. “Arabuluculuk” onarıcı adalet alanında erken dönemde benimsenmiş bir terim olsa da yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı giderek yerini “konferans/müzakere” ya da “diyalog gibi terimlere bırakmaktadır.

- ***Onarıcı adaletin tasarlanmasında suçun tekrarını azaltmak öncelikli değildir.***

Kabul görebilmek amacıyla, onarıcı adalet programlarının sıklıkla tekrar eden suçları azaltma yönünde teşvik edildiği ya da değerlendirildiği görülür.

Bu tür programların suçu azaltacağına inanmak için iyi nedenler bulunmaktadır. Şu ana kadar yapılan araştırmalar —özellikle genç suçluları merkeze alanlar— oldukça cesaret vericidir. Ancak onarıcı adalet programları azaltılmış suç tekrarı amacıyla yürütülmemektedir.

Onarıcı adalet yapılacak en doğru şey olduğu için gerçekleştirilir ve azaltılmış suç tekrarı bir yan üründür. Mağdurların gereksinimleri *ele alınmalı*, failer sorumluluk almaya *teşvik edilmeli* ve suçtan etkilenenler, failerin yakalanması ya da suçlarını azaltıp azaltmadıklarına bakılmaksızın, sürece *dahil edilmelidir*.

- ***Onarıcı adalet, belirli bir program veya yol haritası değildir.***

Onarıcı adalet çeşitli programlar tarafından kısmen veya tamamen somutlaştırılmaktadır. Ancak ideal olarak görülebilecek veya herhangi bir topluluğa basitçe uygulanabilecek saf bir model söz konusu değildir. Bu alana ilişkin hala öğrenme eğrisinin en dik

olduğu aralıktayız. Geçtiğimiz yıllarda ortaya çıkan heyecan verici uygulamalar, programlara ilk olarak başlayan bizler tarafından bile hayal edilmemişti, dolayısıyla daha yeni fikirler, diyalog ve deney yoluyla ortaya çıkacaktır.

- ***Onarıcı adalet bir pusuladır; harita değildir.***

Ayrıca, tüm modeller bir dereceye kadar kültüre bağlıdır. Bu nedenle onarıcı adalet, toplulukların gereksinimlerini ve kaynaklarını değerlendirerek ve ilkelerini özgün durumlara uyarlayarak diyalog halinde olacak biçimde aşağıdan yukarıya yönlü inşa edilmelidir.

Onarıcı adalet bir *harita* değildir, ancak onarıcı adalet ilkeleri yön gösteren bir *pusula* olarak kabul edilebilir. Onarıcı adalet en basit haliyle diyalog ve keşif için bir davettir.

- ***Onarıcı adaletin tasarlanmasında görece küçük suçlar veya ilk kez suç işleyenler öncelikli değildir.***

“Küçük” addedilen vakaları ele alan programlar için toplum desteği almak daha kolay olabilir. Ancak, deneyimler, onarıcı yaklaşımların en büyük etkisinin daha ciddi vakalarda ortaya çıktığını göstermiştir. Dahası onarıcı adalet ilkelerine gereken önem atfedildiğinde özellikle ağır vakalarda onarıcı yaklaşımlara duyulan gereksinim görünür hale gelmektedir. Onarıcı adaletin yol gösterici soruları (bkz. sayfa 38), zor durumlarda hukuksal tepkileri uyarlamaya yardımcı olabilir. Muhtemelen en problemlü uygulama alanı aile içi şiddettir ve burada çok dikkatli olunması tavsiye edilir.

- ***Onarıcı adalet yeni veya Kuzey Amerika'ya ait bir gelişme değildir.***

Modern onarıcı adalet alanı, 1970'lerde oldukça büyük bir Mennocu nüfusuna sahip çeşitli topluluklardaki vaka deneylerine bağlı olarak gelişmiştir. İnanç ve barış perspektiflerini ceza adaletinin sert dünyasına uygulamaya çalışan Mennocu ve diğer uygulayıcılar (Ontario, Kanada ve daha sonrasında Indiana, ABD'de), topluluklarda programlara yol açan mağdur-fail karşılaşmaları üzerinde deney yapmışlardır ve bu deneyler dünya çapında

programlar için model teşkil etmiştir. Başlangıç aşamasında onarıcı adalet teorisi bu özel çabalara dayalı olarak gelişmiştir.

Ayrıca, onarıcı adalet hareketi önceki hareketlere ve çeşitli kültürel ve dini geleneklere de çok şey borçludur. Kuzey Amerika ve Yeni Zelanda yerlilerine özel bir borcu vardır. Onarıcı adaletin geçmiş örnek ve kökleri, 1970'lerdeki Mennocu girişimlerden daha geniş ve derindir. Neredeyse insanlık tarihi kadar eskidirler.

- ***Onarıcı adalet ne her derde devadır ne de hukuk sisteminin yerini zorunlu olarak almaktadır.***

Onarıcı adalet tüm durumlara bir yanıt değildir. İdeal bir dünyada dahi hukuk sisteminin yerini alması gerektiği konusunda da bir netlik bulunmamaktadır. Birçok kimse onarıcı adaletin geniş çapta uygulanması durumunda bile, temel insan haklarının destekleyicisi ve koruyucusu olarak Batı hukuk sisteminin belirli bir biçimine (tercihen onarıcı yönelimli) gereksinim duyulacağını düşünmektedir. Yeni Zelanda'nın onarıcı çocuk adalet sisteminde gençlik mahkemelerinin işlevi budur.

Onarıcı adalet savunucularının çoğunluğu, suçun hem kamusal hem de özel bir boyutu olduğu konusunda hemfikirdir. Suçun toplumsal bir boyutu olduğu kadar yerel ve kişisel bir boyutu olduğunu söylemek sanırım daha doğru olacaktır. Hukuk sistemi kamusal boyutlara, yani, devletin temsil ettiği şekliyle toplumun çıkarları ve yükümlülükleri üzerine odaklanır. Ancak bu vurgu, suçun kişisel ve kişilerarası yönlerini önemsizleştirir veya yok sayar. Onarıcı adalet, suçun özel boyutlarına ışık tutarak ve bu boyutları yücelterek, adalet deneyimimize ilişkin daha iyi bir denge sağlamaya çalışır.

- ***Onarıcı adalet cezaevinin mutlak alternatifi değildir.***

Batı toplumu ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri cezaevlerini gereğinden fazla kullanmaktadır. Onarıcı adaletin ciddiye alınması cezaevlerine bağımlılığımızı azaltır ve cezaevlerinin doğası önemli ölçüde değişir. Onarıcı adalet yaklaşımları hapis cezalarıyla birlikte veya hapis cezalarına paralel olarak da kullanılabilir. Bunlar mutlak olarak hapsedilmenin bir alternatif değildir.

- ***Onarıcı adalet cezalandırmanın zıttı olmak zorunda değildir.***

Önceki yazılarıma aksine, onarıcılığı artık cezalandırmanın zıt kutbu olarak görmüyorum. Dahası için bkz. sayfa 58-59).

Onarıcı adalet, gereksinimler ve rollerle ilgilenir

Onarıcı adalet hareketi başlangıçta suçun yarattığı gereksinimleri ve yanı sıra suça ilişkin örtülü rolleri yeniden düşünme çabası olarak ortaya çıkmıştır. Onarıcı adalet savunucuları, olağan hukuki süreçlerde karşılanmayan gereksinimlerden kaygı duyuyorlardı. Diğer yandan, adaletin meşru katılımcıları veya paydaşlarına ilişkin yaygın anlayışın kısıtlayıcı olduğu inancı hakimdi. Onarıcı adalet, paydaş çemberini —olayda veya davada çıkarı veya duruşu olanlar— sadece hükümet ve failin ötesine geçerek mağdur ve ilgili toplulukların üyelerini de içerecek şekilde genişletir.¹

Gereksinimler ve rollere ilişkin bu görüş hareketin kökeninde yer aldığından ve gereksinimler/roller çerçevesi kavram için çok temel olduğundan, incelemeye buradan başlamak önemlidir. Alan geliştikçe, paydaş analizi daha karmaşık ve kapsayıcı hale gelmiştir. Aşağıdaki tartışma, hareketin başlangıcında mevcut olan ve merkezi bir rol oynamaya devam eden bazı temel kaygılarla sınırlıdır. Diğer yandan, “yargısal” gereksinimlerle de sınırlıdır ve bunlar mağdur, fail ve topluluk üyelerinin, adalet sistemi aracılığıyla en azından kısmen karşılanabilecek gereksinimlerdir.

Mağdurlar

Onarıcı adaletin özel ilgi alanı, suç nedeniyle mağdur olanların ceza adaleti sistemi tarafından yeterince karşılanmayan gereksinimleridir. Mağdurlar genellikle adalet süreci tarafından görmezden gelindiğini, ihmal ve hatta suiistimal edildiğini hisseder. Bu kısmen, suçun mağdurları dikkate almayan hukuki tanımından kaynaklanmaktadır. Suç devlete karşı olarak tanımlanmakta, dolayısıyla mağdurun yerini devlet almaktadır. Yine de mağdurların genellikle adalet sürecinden kaynaklanan bir dizi özel gereksinimi söz konusudur.

Suçun yasal tanımı ve ceza adaleti sürecinin doğası gereği, aşağıdaki dört gereksinimin özellikle ihmal edildiği düşünülmektedir:

- 1. Bilgi.** Mağdurlar suça ilişkin sorularının yanıtlarına gereksinim duyarlar—suçun neden gerçekleştiği ve gerçekleştiği andan bu yana neler olduğu? Spekülasyona ya da duruşma ya da itiraf anlaşmasından elde edilen hukuki olarak kısıtlı bilgilere değil gerçek bilgiye gereksinim söz konusudur Gerçek bilgileri güvence altına almak genellikle bu bilgilere sahip olan faille doğrudan veya dolaylı erişim gerektirir.
- 2. Doğruyu söyleme.** Suç deneyimini iyileştirmede veya aşmada önemli bir unsur, olanlara dair öykünün anlatılması için bir fırsat sunulmasıdır. Mağdurun öyküyü birçok kez ve yeniden anlatabilmesi çoğunlukla önemlidir. Bunun iyileştirici nitelikte olduğu düşünülmektedir. Suça bağlı gelişen travmanın bir kısmı, kendimiz ve dünyamız hakkındaki görüşlerimizi, hayat hikayelerimizi alt üst etmektedir.
Bu deneyimlerin aşılması, genellikle kamunun onayının alınabileceği ortamlarda yaşamlarımızın “yeniden öykülenerek” anlatılması anlamına gelmektedir. Mağdurların öykülerini zarara neden olan faille anlatmaları ve eylemlerinin etkisini anlamalarını sağlamaları da çoğu zaman önem taşımaktadır.
- 3. Güçlendirme.** Mağdurlar genelde suça maruz kaldıklarında malları, bedenleri, duyguları, hayalleri üzerindeki kontrolün ellerinden alındığını hissederler. Adalet sürecinde davalarına müdahil olmaları, güçlenme duygusunu geri döndürmenin önemli bir yolu olabilir.
- 4. Tazmin veya haklı çıkma.** Fail tarafındaki tazmin, aynı derecede önemli olan gerek gerçek kayıplar gerekse tazminin ima ettiği sembolik tanıma nedeniyle mağdurlar bakımından önemlidir. Bir fail zararı telafi etmek için kısmen de olsa çaba sarf ettiğinde bu, “sorumluluk alıyorum ve sen suçlu değilsin” demenin bir yoludur. Tazmin aslında daha temel olan haklı çıkma gereksiniminin semptomu veya işaretidir. Her ne kadar bu küçük kitabın kapsamı dışında olsa da haklı çıkma kavramının haksızlık karşısında ortaya

ıkan ve hepimizde bulunan temel bir gereksinim olduğunu düşünüyorum. Tazmin, eşitlenme amacıyla bu gereksinimi karşılamamanın birkaç yolundan biridir. Özür de kişinin uğradığı zararın farkına varılması gereksinimine katkıda bulunabilir.

Onarıcı adalet teori ve pratiği, mağdurların bu gereksinimlerini ciddiye alma çabasından doğmuş ve bu çaba tarafından derinlemesine şekillendirilmiştir.

Failler

Onarıcı adaletin ortaya çıkmasına yol açan ikinci önemli kaygı, failin hesap verebilirliğidir. Ceza adaleti sistemi failleri sorumlu tutmakla ilgilenir ve bu yaklaşım faillerin hak ettikleri cezayı almalarını sağlamak anlamına gelmektedir. Süreçte failleri eylemlerinin sonuçlarını anlamaya veya mağdurlarla empati kurmaya teşvik eden çok az mekanizma bulunmaktadır. Tersine, ihtilaflı yargılama oyunu faillerin kendilerini kollamalarını gerektirir. Failler sorumluluklarını kabul etme yönünde cesaretlendirilmez ve onlara sorumlulukları dahilinde somut eylemleri ortaya koymaları için çok az fırsat verilir.

Nötrleştirme stratejileri —faillerin genellikle kendilerini incittikleri insanlardan uzaklaştırmada kullandıkları basmakalıp inanışlar ve makul kılma yaklaşımları— asla sorgulanmamaktadır. Maalesef bu durumdaki bir failin toplumdaki yabancılaşma duygusu yasal süreç ve cezaevi deneyimi tarafından daha da artırılmaktadır. Çeşitli sebeplerden dolayı, yasal süreç faillerin sorumluluk ve empati duyguları üzerinde caydırıcı bir eğilim sergilemektedir.

Onarıcı adalet, cezanın sınırları ve olumsuz yan etkileri hakkında bir farkındalık ortaya koymuştur. Ancak bunun ötesinde, cezanın gerçek anlamda hesap verebilirlik olmadığını da savunmaktadır. Gerçek hesap verebilirlik kişinin yaptıklarıyla yüzleşmeyi içermektedir. Bu, faillerin eylemlerinin etkisini —verdikleri zararları— anlamaya ve onları mümkün olduğunca düzeltme yönünde adım atmaya teşvik etmek anlamına gelmektedir. Bu sorumluluğun mağdurlar, ilgili topluluklar ve failler için daha faydalı olduğu öne sürülmüştür.

Faillerin, mağdurlar ve topluluklara karşı sorumluluklarının ötesinde başka gereksinimleri de bulunmaktadır. Onarıcı adalet, faillerin sorumluluklarını üstlenmeleri, davranışlarını değiştirmeleri, topluma katkıda bulunan üyeler olması beklentisi karşısında gereksinimlerinin de ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Her ne kadar bu konu bu küçük kitabın kapsamı dışında olsa da aşağıdaki maddeler bazı gereksinimleri önermektedir:

Faillerin adalete duydukları gereksinim kapsamında aşağıdaki maddeler bulunmaktadır:

1. Hesap verebilirlik:

- ortaya çıkan zararların ele alınması,
- empati ve sorumluluğun teşvik edilmesi,
- utanç kavramının dönüştürülmesi,ⁱⁱ

2. Kişisel dönüşümün deneyimlenmesine teşvik:

- saldırgan davranışlarına katkıda bulunan zararların iyileştirilmesi,
- bağımlılık ve/veya diğer problemlerin tedavisi için olanak sunulması,
- kişisel yeterliklerin geliştirilmesi.

3. Topluma entegrasyon için teşvik ve destek.

4. Bazıları için en azından geçici kısıtlamaların uygulanması.

Topluluklar

İlgili toplulukların üyelerinin suça bağlı olarak ortaya çıkan gereksinimleri ve oynaması gereken rolleri bulunmaktadır. Yargıç Barry Stuart ve Kay Pranis gibi onarıcı adalet savunucuları devletin bizim adımıza işi devralmasının kamu vicdanını baltaladığını savunmaktadır.ⁱⁱⁱ Topluluklar suçtan etkilenmekte ve çoğu durumda ikinci derece mağdur paydaşlar olarak ele alınmalıdır. Topluluk üyelerinin oynayacağı önemli roller ve mağdurlara, faillere ve kendilerine karşı sorumlulukları bulunmaktadır.

Bir topluluk bir davaya müdahil olduğunda, kendisini güçlendirerek konu üzerinde çalışacak bir forumun başlamasına yön verebilir. Bu da geniş bir konudur. Aşağıdaki liste, kaygı veren bazı alanlara ilgili önerileri içermektedir:

Toplulukların adalete duyduğu gereksinim;

1. Üyelerinin kaygılarına mağdur statüsünde dikkat sarf edilmesi,
2. Kamu vicdanı ve karşılıklı hesap verebilirliğin tesis edilmesine yönelik olanakların sunulması,
3. Mağdur ve failleri de içerecek biçimde, üyelerinin refahı için yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve sağlıklı toplulukları kuran koşulların geliştirilmesinin teşvik edilmesi.

Suçta kimin payı olduğu ve onların gereksinim ve rolleri hakkında çok daha fazlası yazılabilir ve yazılmaktadır. Ancak, mağdurların, faillerin ve topluluk üyelerinin gereksinim ve rollerine ilişkin yukarıda belirtilen temel kaygılar, onarıcı adaletin hem teorisi hem de pratiği için odak noktası olmaya devam etmektedir.

Kısacası, hukuki sistem veya ceza adaleti sistemi, failer ve onlara sunulan cezalara odaklanmaktadır –failer *hak ettikleri* cezayı alırlar. Onarıcı adalet daha çok *gereksinimlere* odaklanır: mağdurlar, ilgili toplulukların gereksinimleri, faillerin gereksinimleri.

***Onarıcı adalet, sunulan cezalardan¹
çok gereksinimlere odaklanır.***

¹ ÇN: “*Desserts*” tabiri “sunulan ceza” olarak Türkçeleştirilmiştir. “Deserve” köküyle ilişkilendirilmiş, “serve” sözcüğüne atıfla orijinal metinde “dessert” olarak kullanılmıştır

2. Onarıcı İlkeler

Onarıcı adalet, suç işlemeye ilişkin eski bir sağduyu anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayış farklı kültürlerde farklı şekillerde ifade edilse de geleneksel toplumların çoğunda ortaktır. Avrupalı bir geçmişe sahip olan bizler için, atalarımızın (hatta belki de ebeveynlerimizin) yanlış yapmayı anlama şekli şöyledir:

- **Suç, kişilerin ve kişilerarası ilişkilerin ihlalidir.**
- **İhlaller yükümlülük yaratır.**
- **Temel yükümlülük yanlış düzeltmektir.**

Suç işlemeye dair bu anlayışın temelinde topluma ilişkin bir varsayım bulunmaktadır: Hepimiz birbirimize bağlıyız. Bu anlayış, İbranice kutsal metinlerde birbirimizle, yaratıcıyla ve çevreyle bir “doğruluk” hissi içinde yaşama vizyonunu ifade eden shalom kavramı ile ilişkilidir. İlişkilerin merkezi olduğu fikrini temsil eden bir kelimeye birçok kültürde bulunmaktadır: Maoriler için bu *whakapapa* sözcüğü, Navajo için *hozho*, birçok Afrikalı için ise Bantu kökenli *ubuntu* sözcüğü ile ifade edilir. Her ne kadar bu sözcüklerin özel anlamları farklılık gösterse de benzer bir mesaj iletirler: her şey bir ilişkiler ağı içinde birbirine bağlıdır.

Bu dünya görüşünde suç, toplumda bir yarayı, ilişkiler ağında bir yırtığı temsil eden bir problemdir. Suç, zarar görmüş ilişkileri temsil eder. Zarar görmüş ilişkiler aslında suçun hem *nedeni* hem de *sonucudur*. Bir kişiye gelen zarar herkese gelir gibi söyleyişler birçok gelenekte mevcuttur. Suça bağlı bir zarar dalgalanarak tüm ağı bozar. Dahası, suçun işlenmesi genellikle ağda bir dengesizlik olduğunun işaretidir.

Karşılıklı ilişkiler, ortak yükümlülük ve sorumluluklar anlamına gelmektedir. Bu nedenle, suç işlenmesine ilişkin bu görüşün, durumun tazmini veya “düzeltilmesinin” önemini vurgulaması şartıdır değil. Aslında, suçun/yanlışın ıslahı bir yükümlülüktür. İlk vurgu failerin borcu olan yükümlülükler üzerinden yapılırken, birbirine bağlılığa odaklanmak diğerlerinin de —özellikle daha geniş topluluğun—yükümlülük olasılığını ortaya çıkarır.

Daha da temelde, suç işlemeye ilişkin bu görüş, olaya karışanların —mağdurlar, failer ve ilgili topluluklar— iyileşmesi yönünde bir kaygıyı ima eder.

Bu anlayış, “hukuk” veya ceza adaletinin suç anlayışıyla nasıl karşılaştırılır?

Bu iki yaklaşımdaki farklılıklar, adalet arayışında sorulan üç temel soruya indirgenebilir.

Hıristiyan ve Yahudi kutsal kitaplarından sık alıntılanan bir pasaj Peygamber Mika'nın “Rab ne istiyor?” sorusuna verilen “adaleti tesis etmek” yanıtı ile başlamaktadır. Peki ya adalet ne istemektedir? Gördüğümüz gibi, Batı toplumunun yanıtı, failerin hak ettiklerini almalarını sağlamaya odaklanmıştır. *Onarıcı adalet, her şeyden önce gereksinimlere ve ilgili yükümlülüklerle odaklanarak farklı yanıtlar üretmektedir.*

Ek I (sayfa 64-69), yukarıda özetlenen suç işleme kavramına doğrudan dayalı olarak, onarıcı adalet ilkelerinin ve bunların sonuçlarının nispeten eksiksiz bir açıklamasını sunar. Diğer yandan buradaki amaçlarımız bakımından, karşılıklı ilişki kavramı, gereksinimler, roller ve yükümlülüklerin onarıcı adalet için önemini kavramada temel teşkil etmektedir.

İki Farklı Görüş

Ceza Adaleti

- Suç, hukukun ve devletin ihlalidir.
- İhlaller suçu doğurur.
- Adalet, devletin suçlamayı belirlemesini (suçun tesisi) ve acıyı (cezayı) dayatmasını gerektirir.
- *Merkezi düşünce: failer hak ettiklerini bulurlar.*

Onarıcı Adalet

- Suç, kişilerin ve ilişkilerin ihlalidir.
- İhlaller zorunlulukları doğurur.
- Adalet, mağdur, fail ve topluluk üyelerini suça ilişkin şeyleri düzelterek biçimde bir araya getirir.
- *Merkezi düşünce: zararın telafisi için mağdur gereksinimleri ve failin sorumluluğu.*

Üç Farklı Soru

Ceza Adaleti

- Hangi yasalar çiğnenmiştir?
- Kim yapmıştır?
- Neyi hak etmişlerdir?

Onarıcı Adalet

- Kim zarar görmüştür?
- Gereksinimler nelerdir?
- Kimin sorumluluğudur?

Onarıcı adaletin üç ayağı

Onarıcı adaletin üç merkezi kavramı veya ayağı daha yakından incelenmeyi hak etmektedir: zararlar ve gereksinimler, yükümlülükler ve angajmanlar.

1. Onarıcı adalet zarara odaklanır.

Onarıcı adalet, suçu her şeyden önce birey ve ilgili topluluklara verilen zarar olarak algılamaktadır. Kural ve yasalara odaklanan, mağdurun devlet olduğu görüşündeki hukuk sistemimiz bu gerçeği çoğu zaman gözden kaçırmaktadır.

Öncelikli olarak failin hak ettiği cezayı almasını sağlamaya odaklanan hukuk sistemi için mağdur en iyi ihtimalle ikincil bir kaygıdır. Aksine, zarara odaklanmak, mağdurların gereksinim ve rolleri bakımından doğal bir kaygı anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla onarıcı adalet, adalet kavramını mağdurlar ve onların gereksinimlerine dair bir kaygı üzerinden ele almaya başlar. Zararı hem somut hem de sembolik olarak olabildiğince gidermeye çalışır. Bu mağdur odaklı yaklaşım, adaletin fail belirlenmemiş ya da yakalanmamış olsa dahi mağdurların gereksinimleriyle ilgilenmesini gerektirir. Ana kaygımız mağdurların uğradığı zarar olsa da zarara odaklanmak aynı zamanda faillerin ve ilgili toplulukların maruz kaldığı zarar konusunda da kaygılanmamız gerektiği anlamına gelir. Bu yaklaşım, suça sebep olan temel nedenlerin ele alınmasını gerektirebilir. Onarıcı adaletin amacı ilgili tüm paydaşlar için bir iyileşme deneyimi sunmaktır.

2. Yanlış veya zarar yükümlülüklerle sonuçlanır.

Bu nedenledir ki, onarıcı adalet, failin hesap verebilirliğine ve sorumluluğuna vurgu yapar.

Hesap verebilirlik hukuk sistemi tarafından faillerin cezalandırılmasını sağlamak olarak tanımlamaktadır. Suç esas olarak zararla ilgili ise, hesap verebilirlik de faillerin zararı anlamaya teşvik edilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Failler eylemlerinin sonuçlarını kavramaya başlamalıdır. Ayrıca faillerin hem somut hem de sembolik olarak yaşananları düzeltme sorumluluğunu edinmeleri anlamına da gelmektedir.

Gördüğümüz gibi, birinci yükümlülük failindir, ancak toplum ve toplulukların da yükümlülükleri bulunmaktadır.

3. Onarıcı adalet angajmanları ya da katılımı teşvik eder.

Angajman ilkesi, suçtan etkilenen birincil taraflara —mağdurlar, failer ve ilgili toplulukların üyeleri— adalet sürecinde önemli roller verilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu “paydaşlara” birbirleri hakkında bilgi aktarılmalı ve paydaşlar mevcut durum kapsamında adaletin gerekliliklerine karar verme sürecine dahil edilmelidir.

Bu yaklaşım bazı durumlarda, örneğin fail-mağdur konferanslarında, taraflar arasında gerçek bir diyalogun kurulabilmesi anlamına gelebilir. Öyküler paylaşılarak ne yapılması gerektiği konusunda fikir birliğine varılabilir. Diğer durumlar ise dolaylı değiş tokuş, vekil kullanımı veya diğer müdahillik biçimlerini içerebilir.

Geleneksel adalet sürecine kıyasla, angajman ilkesi taraflardan oluşan daha geniş bir çemberinin sürece dahil edilmesine karşılık gelir.

Dolayısıyla onarıcı adalet, üç basit unsur veya ayak üzerine kuruludur: **zararlar** ve ilgili **gereksinimler** (her şeyden önce mağdurların, ama aynı zamanda ilgili toplulukların ve failerin); bu zarardan kaynaklanan (ya da zararın yol açtığı) **yükümlülükler** (failerin ve aynı zamanda ilgili toplulukların); ve suç ve suçun çözümünde meşru çıkarı veya payı olanların (mağdur, fail ve ilgili toplulukların üyeleri) **angajmanı**.

Özet olarak, bu onarıcı adaletin yapısal taslağıdır. Tek başına yetersiz olsa da daha bütüncül bir anlayışın inşa edilebileceği bir çerçeve sunmaktadır.

Onarıcı adalet, en alt düzeyde, mağdur zararlarını ve gereksinimlerini ele almamızı, faileri bu zararları düzeltmek amacıyla sorumlu tutmamızı ve bu sürece mağdur, fail ve toplulukları dahil etmemizi gerektirir.

“Kim” ve “nasıl” önemlidir

Hukuki sürece kimin ne şekilde katıldığı onarıcı adaletin önemli bir bileşenidir.

Süreç— “nasıl” sorusu

Hukuk sistemi, failin ve devletin yanında yer alan profesyoneller tarafından yürütülen ve bir yargıç tarafından hakemlik edilen çekişmeli bir süreçtir. Sürecin çıktıları temel çatışmanın dışında konumlanmış bir otorite —yasalar, yargıçlar ve jüriler— tarafından dayatılmaktadır. Mağdurlar, ilgili toplulukların üyeleri, hatta failer, bu sürece etkin olarak nadiren katılırlar.

Onarıcı adalet genellikle dış otoritelere ve bazı durumlarda empoze edilen çıktılara dair gereksinimi kabul etse de *iş birliği ve kapsayıcılığa dayalı süreçleri* ve mümkün olduğunca, *empoze edilen yerine karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılan çıktıları* tercih etmektedir.

Onarıcı adalet genellikle muhalif yaklaşıma ve profesyonellerin rolüne alan açar ve devletin süreçte önemli bir rolü olduğunu kabul eder.^{iv} Diğer yandan ise, bir olay veya suç karşısında doğrudan çıkarı olanların yani suça karışanların, suçtan etkilenenlerin veya başka bir şekilde meşru çıkarı olanların katılımının önemini de vurgulamaktadır.

Onarıcı adalet kapsayıcı, işbirlikçi süreçleri ve uzlaşmaya dayalı çıktıları tercih eder.

Doğrudan, kolaylaştırılmış —yeterli inceleme, hazırlık ve koruyuculukla tasarlanmış— yüz yüze bir görüşme genellikle paydaşların katılımı için ideal bir oturum sağlamaktadır. Bu oturumlar aşağıda da açıklayacağımız gibi çeşitli biçimler alabilmektedir: mağdur ve fail arasında bir toplantı, aile grubu konferansı, çember süreci.

Toplantı, mağdur ve failin yüz yüze gelmesine, doğrudan birbirlerine soru sormasına, yaşananları nasıl tazmin edeceklerini birlikte müzakere etmeye olanak tanımaktadır. Mağdura suçun

etkisini doğrudan faile söyleme veya üzerine soru sorma fırsatı sunmaktadır. Faillerin davranışlarının etkilerini hissetmelerini ve anlamaya başlamalarını sağlamaktadır. Sorumluluğun kabulü ve özür dileme olanağı sunmaktadır. Faillerin yanı sıra birçok mağdur da böyle bir toplantıyı güçlü ve olumlu bir deneyim olarak değerlendirmektedir.

Karşılaşma —doğrudan veya dolaylı— her zaman mümkün değildir ve bazı durumlarda tercih edilmeyebilir. Bazı kültürlerde doğrudan karşılaşma uygun olmayabilir. Makul ölçüde etkili olabilecek ancak rahatsız edici olmayan dolaylı bir karşılaşma, mektup, görsel kayıt ya da mağduru temsil eden bir vekili içerebilir. Her durumda, paydaşlar arasında en üst düzeyde bilgi alışverişi ve paydaş katılımını sağlamak için çaba gösterilmelidir.

Paydaşlar — “kim” sorusu

Mağdur ve failer elbette kilit paydaşlardır. İlgili toplulukların üyelerinin fiilden doğrudan etkilenmesi acil paydaşlar olarak ele alınmasını sağlayabilir. Bu paydaş çemberine ek olarak, farklı derecede çıkarı olan başka paydaşlar da bulunmaktadır. Bunlar arasında aile üyeleri, arkadaşlar veya diğer “ikincil mağdurlar,” failerin aile veya arkadaşları, ya da toplulukların diğer üyeleri bulunmaktadır.

Paydaşlar arasında mağdurlar, failer ve özen gerektiren toplulukları yer alır.

Topluluk kimlerden oluşur?

Onarıcı adalet alanında, topluluğun anlamı ve süreçlere fiilen nasıl dahil edileceği konusunda tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu Amerika Birleşik Devletleri'nin çoğu yerinde olduğu gibi, özellikle geleneksel toplulukların erozyona uğradığı kültürlerde görülen bir sorundur. Ayrıca, “topluluk” yararlı olamayacak düzeyde soyut bir kavram olabilir. Bir topluluk suiistimallerden suçlu olabilir. Bu konuların tartışılması bu kitabın kapsamı dışındadır, ancak birkaç gözlem yardımcı olabilir.^v

Onarıcı adalet uygulamaları “özen gerektiren topluluklara” veya mikro topluluklara odaklanma eğiliminde olmuştur. İnsanların birbirlerine yakın yaşadığı ve birbirleriyle etkileşime girdiği *yerel*

topluluklar bulunmaktadır, ancak coğrafi olarak tanımlanmamış ilişki ağları da söz konusudur. Onarıcı adalet şu anahtar soruları sorar: 1) toplulukta bu kişiler veya bu suçla kim ilgilenmektedir ve 2) onları sürece nasıl dahil edebiliriz?

“Topluluk” ve “toplum” arasındaki ayrımın tanımlanması bu aşamada faydalı olabilir. Onarıcı adalet, bir suçtan doğrudan etkilenen, ancak genellikle “devlet adaleti” tarafından ihmal edilen, mikro ölçekteki yerel veya ilişkili topluluklara odaklanma eğiliminde olmuştur. Ancak belirli bir olayda doğrudan çıkarı olanların ötesinde topluma ait daha büyük kaygı ve yükümlülükler söz konusudur. Bunlar, bir toplumun üyelerinin güvenlik, insan hakları ve genel refahına ilişkin kaygıları içermektedir. Çoğunluk hükümetin bu tür toplumsal kaygılarla ilgilenmede önemli ve meşru bir rolü olduğunu savunmaktadır.

Onarıcı adalet yaşananları düzeltmeyi amaçlar

Şu ana kadar paydaş gereksinimleri ve rollerini tartıştık. Halbuki, adaletin *amaçları* üzerine söylenecek çok şey bulunmaktadır.

Zararın ele alınması

Onarıcı adaletin merkezinde yaşananları düzeltme ya da İngiliz İngilizcesinde sıklıkla kullanılan tabirle “rayına oturtmak” düşüncesi yer almaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, bu düşünce, failin mağdura (ve belki de etkilenen topluluğa) verilen zararın telafisi için mümkün olduğunca aktif adımlar atma yönündeki sorumluluğunu ifade etmektedir. Cinayet gibi durumlarda zararın telafi edilemeyeceği açıktır; ancak, sorumluluğun kabulü veya tazmin gibi faillerin sorumluluğu dahilindeki sembolik adımlar mağdurlara yardımcı olabilmektedir.

Düzeltilmek, onarma (*reparation*), restore etmek (*restoration*) ya da iyileştirme (*recovery*) anlamına gelmekte olup, sözcüklerin İngilizce karşılıklarındaki “yeniden (*re-*)” ön eki genellikle yetersizdir. Büyük bir yanlış halinde zararın telafisi veya eski haline dönülmesi mümkün değildir. Öldürülen iki çocuğun annesi Lynn Shiner’ın bana söylediği gibi, “İnşa edersen, yeni bir hayat yaratırsın. Eski hayatımdan içine sığabildiğim birkaç parça kaldı.”

Bir failin —ister fiili ister sembolik olarak— yaşananları düzeltmeye çalışması mağdurun iyileşmesine yardımcı olabilir. Ancak birçok mağdur, çağrıştırdığı kesinlik veya sonlanma duygusundan dolayı “iyileşme” ifadesine karşı karışık duygular içerisinde. Düzeltme çabası sürece yardımcı olabilir, ancak bu yolculuk mağdurlara aittir —bunu onlar için başka kimse yapamaz— ve mağdurlar hiçbir zaman tam olarak düzelmez.

Düzeltme yükümlülüğü her şeyden önce faile aittir, ancak toplumun da —mağdura ve belki de faile karşı— sorumlulukları bulunabilmektedir. Faillerin yükümlülüklerini başarılı bir şekilde yerine getirebilmeleri için, daha geniş topluluklardan destek ve teşvik almaları gerekebilir. Ayrıca toplum suça sebep olan veya suça teşvik eden durumlara karşı da sorumluluk taşımaktadır. Tercihen, onarıcı adalet süreçleri, bu gereksinim, sorumluluk ve beklentilerin keşfedilmesi ve tahsis edilmesi için bir hızlandırıcı (katalizör) ve/veya bir oturum sunabilir.

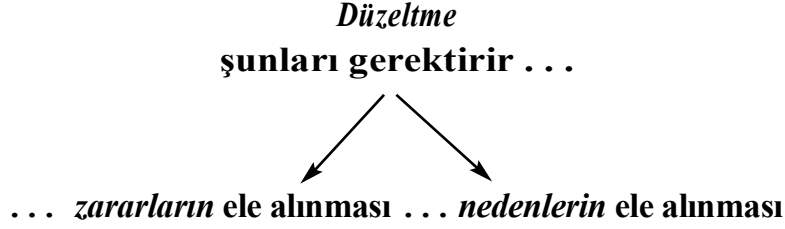
Nedenlerin ele alınması

Düzeltme hem zararları hem de suçun nedenlerini ele almamızı gerektirir. Mağdurların çoğu bunu ister. Kendilerine ve başkalarına yönelik bu tür zararları azaltmak için adımlar atıldığını bilmek isterler.

Onarıcı adaletin norm olduğu Yeni Zelanda’daki aile grubu konferanslarından hem onarım hem de önleme unsurlarını içeren, konsensüsle desteklenen bir planın ortaya çıkması beklenmektedir. Bu planlar, mağdurların gereksinimleri ve faillerin bu gereksinimlere yönelik yükümlülüklerine hitap etmelidir. Ancak plan, faillerin davranışlarını değiştirmek için neye gereksinim duyduklarını da ele almalıdır.

Faillerin davranışlarının nedenlerini ifade etmekle yükümlüdür, ancak genelde bunu tek başlarına yapamazlar. Faillerin yükümlülüklerinden daha büyük yükümlülükler söz konusu olabilir; örneğin, suça neden olan veya güvensiz koşullar yaratan sosyal adaletsizlikler ve benzeri koşullar. Çoğunlukla, failerinkine ek

olarak başkalarının da sorumlulukları bulunmaktadır: aileler, daha geniş toplumlar ve bir bütün olarak toplum.

Mağdur olarak failler

Zarar ve nedenleri ele alacaksa, failerin bizzat maruz kaldıkları zararları da keşfetmek gerekmektedir.

Araştırmalar, bazı failerin aslında belirgin biçimde mağdur edildiğini veya travma geçirdiğini göstermektedir. Diğerleri ise kendilerini mağdur edilmiş olarak görmektedir. Gerçekleşen zarar veya zarar algısı suça katkıda bulunan önemli bir neden olabilir. Harvard profesörü ve eski hapisane psikiyatristi olan James Gilligan, karşılaşılan şiddetin tümünün adaleti sağlamaya veya adaletsizliği ortadan kaldırmaya yönelik bir çaba olduğunu savunmaktadır.^{vi} Diğer bir deyişle, çoğu suç, deneyimlenen bir mağduriyet duygusuna karşılık —mağduriyeti silme çabası— olarak gelişebilmektedir.

Kendini mağdur olarak algılamak, zarar veren davranışın sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Ancak, eğer Gilligan haklıysa, bu mağduriyet duygusuna değinmeden saldırgan davranışların sona ermesini de bekleyemeyiz. Ceza genellikle mağduriyet duygusunu pekiştirir. Failler bazı durumlarda mağduriyet duyguları dikkate alındığında tatmin olurlar. Bazı durumlarda ise mağdur oldukları algısına meydan okumak gerekmektedir. Faillerin davranış değiştirmesini bekleyebilmek için verilen zararın onarılması gerekir.

Birçok mağdur için bu tartışmalı yaklaşım oldukça anlaşılır şekilde zordur. Gereçeli argümanlar çoğu kez mazeret olarak algılanmaktadır. Ayrıca mağdur olan bazı kişiler suça yönelirken bazıları neden yönelmemektedir? Yine de suçun nedenlerini

azaltmaya yönelik bir girişim kapsamında faillerin mağduriyetlerinin de keşfedilmesi gerektiğine inanıyorum.

**Onarıcı adalet herkes için
duyulan kaygıyı dengeler.**

Bu keşif sürecinde, mağduriyet yüklü bir dilin kullanımını yerine “travmadan” bahsetmek daha yararlı olabilir. Psikiyatrist Sandra Bloom, *Sığınak Yaratmak (Creating Sanctuary)* adlı kitabında, çözümlenmemiş travmaların tekrar canlanma eğiliminde olduğuna dikkat çekmektedir. Yeterince ele alınmadıkları durumda, travmayı deneyimleyenler kendi yaşamları ve ailelerinde ve hatta gelecek nesillerde travmayı tekrar canlandırmaktadır.^{vii}

Travma, yalnızca mağdurların değil, birçok failin de temel deneyimidir. Çoğu şiddet daha önce yaşanmış ancak yeterince tepki verilmemiş bir travmanın yeniden canlanmasına bağlı olabilir. Toplum, şiddete hapsedme ile yanıt vererek daha fazla travma yaratma eğilimindedir. Travma gerçekleri mazeret olarak kullanılmamalı, ancak anlaşılmalı ve ele alınmalıdır.

Özetle, onarıcı adaletin merkezinde ya da özünde yanlış düzeltme çabası bulunmaktadır. Yanlış düzeltmenin iki boyutu bulunmaktadır: 1. Verilen zararların ele alınması ve 2. Zararlara katkıda bulunanlar da dahil olmak üzere zararların nedenlerinin ele alınması.

Adalet yanlışları düzeltmeye çalıştığı ve mağdurlar zarar görmüş olduğu için, onarıcı adalet çalışmalarına mağdurlardan başlamalıdır.

Diğer yandan onarıcı adalet, en nihayetinde, toplumun refahına ek olarak hem mağdur hem de failerin iyileştirilmesi ve yeniden entegrasyonu ile ilgilenmektedir. Onarıcı adalet, tüm taraflar için kaygıları dengelemekle ilgilenmektedir.

Onarıcı adalet, herkes için sorumluluk, onarım ve iyileştirmeyi teşvik eden çıktıları desteklemektedir.

Onarıcı bir mercek

Onarıcı adalet, suç ve adalet hakkında düşünmek için alternatif bir çerçeve veya mercek sunmaya çalışır.

İlkeler

Bu onarıcı mercek veya felsefenin beş temel ilkesi bulunmaktadır:

1. Hem mağdurların hem de faillerin ve toplulukların uğradığı zararlar ve bu zararlar sonucunda ortaya çıkan gereksinimlere odaklanmak;
2. Faillerin ve aynı zamanda toplulukların ve toplumun zararlarından kaynaklanan yükümlülükleri ele almak;
3. Kapsayıcı, işbirlikçi süreçleri kullanmak;
4. Mağdurlar, failer, topluluk ve toplum üyelerini de içerecek biçimde, durumdan meşru çıkarı olan kişileri sürece dahil etmek;
5. Yanlışları düzeltmeye çalışmak.

Onarıcı adaleti bir çark olarak ifade edebiliriz. Merkezde, onarıcı adaletin odak noktası bulunmaktadır: yanlış ve zararları düzeltmeye çalışmak. Çarkın her bir dilimi yukarıda belirtilen diğer dört temel unsuru temsil etmektedir: zarar ve gereksinimlere odaklanmak, yükümlülükleri ele almak, paydaşları dahil etmek (mağdurlar, failer ve ilgi gerektiren topluluklar) ve mümkün olduğunca işbirlikçi, kapsayıcı bir süreç kullanmak. Bu, elbette dahil olan herkese saygı duyarak yapılmalıdır.

Daha organik bir görsel sunmak amacıyla onarıcı adaleti bir çiçek olarak temsil edebiliriz. Odak noktası düzeltmeye çalışmaktır. Yaprakların her biri, düzeltmeyi başarmak için gereken ilkelerden birini temsil etmektedir.

Değerler

Onarıcı adalet ilkeleri, ancak bir dizi temel değere dayandığı sürece yararlıdır. Bu değerler çoğu zaman ifade edilmez ve hafife alınır. Ancak, onarıcı adalet ilkelerini ruhuna ve amacına uygun bir biçimde uygulayabilmek için değerler konusunda açık olmak

gerekmektedir. Aksi takdirde, onarıcı temelli bir süreç kullanabilir, ancak onarıcı olmayan sonuçlara ulaşabiliriz.

Onarıcı adalet ilkelerinin —merkez ve dilimler— düzgün bir şekilde işlemesi için bir değerlerle çevrenmesi gerekir.

Onarıcı adalet çiçeğinin yeşermesi için çiçeği oluşturan ilkelerin değerlere dayanması gerekir.

Daha önce de belirttiğim gibi, onarıcı adalet yaklaşımının altında karşılıklı bağlantılılık yaklaşımı yatmaktadır. Hepimiz birbirimize ve dünyaya bir ilişkiler ağı aracılığıyla bağlıyız. Bu ağ bozulduğunda hepimiz etkileniriz. Onarıcı adaletin birincil unsurları —zarar ve gereksinim, yükümlülük ve katılım— bu yaklaşımdan ortaya çıkmaktadır.

Ancak değer olarak ele alınan bu karşılıklı bağlantılılık durumu, özelleşmiş durumların değerlendirilmesiyle dengelenmelidir. Birbirimize bağlı olsak da aynı değiliz.^{viii} Özelleşmiş durumlar çeşitliliğin önünü açar. Bireyselliğe ve öz değerlere saygı duyar. Özgül bağlam ve durumları dikkate alır.

Adalet hem bağlantılarımızı hem de bireyselliğimizi kabul etmelidir. Özelleşmiş değerler bize bağlamın, kültürün ve kişiliğin eş düzeyde önemli olduğunu hatırlatır.

Onarıcı adaletin altında yatan değerler hakkında çok şey söylenebilir ve söylenmelidir de. Aslında onarıcı adaletin belki de en büyük özelliklerinden biri, bizi değerlerimizi birlikte keşfetmeye teşvik etmesidir.

En nihayetinde fevkalade önemli olan temel saygıdır. Onarıcı adaleti tek bir kelimeye sığdırmak zorunda kalsaydım, saygıyı seçerdim; herkese, hatta bizden farklı olanlara, hatta düşmanımız gibi görünenlere bile gösterilmesi gereken saygı. Saygı bize birbirimize bağlılığımızı ve aynı zamanda farklılıklarımızı da hatırlatır. Saygı, tüm taraflar için kaygılarımızı dengelememiz gerektiği konusunda ısrarcıdır.

Onarıcı adalet saygıdır.

Adaleti saygı çerçevesinde ele alırsak onarıcı uygulamaları hayata geçirebiliriz.

Diğerlerine saygı duymadığımız sürece, ilkeleri ne kadar ısrarla benimsesek de adalet onarıcı olamaz.

Bir değer olarak saygı onarıcı adalet ilkelerinin temelini oluşturmaktadır ve ilkelerin uygulanmasına rehberlik etmeli ve bu ilkeleri şekillendirmelidir.

Onarıcı adaletin tanımlanması

O halde onarıcı adalet nasıl tanımlanmalıdır? Onarıcı adaletin ana hatları üzerine genel bir anlaşma olmasına rağmen, alanda çalışanlar onarıcı adaletin özelleşmiş anlamı üzerine bir fikir birliğine varamamışlardır. Bazılarımız böyle bir tanımın rasyonalitesini veya yararlılığını sorgulamaktadır. İlke ve kriterlere olan gereksinimi kabul etsek dahi katı bir anlam oluşturmanın ardındaki kibir ve kesinlik konusunda kaygı duymaktayız. Bu kaygıları göz önünde bulundurarak, onarıcı adaletin işlevsel bir tanımı olarak şu öneriyi sunmaktayım.^{ix}

Onarıcı adalet, iyileştirmek ve yaşananları olabildiğince düzeltmek için belirli bir suçta çıkarı olanların mümkün olduğunca dahil edildiği; zararların, gereksinimlerin ve yükümlülüklerin müşterek olarak belirlenip ele alındığı bir süreçtir.

Onarıcı adaletin hedefleri

Susan Sharpe, *Restorative Justice: A Vision for Healing and Change* (*Onarıcı Adalet: İyileşme ve Değişim İçin Bir Vizyon*) isimli mükemmel el kitabında onarıcı adaletin amaç ve görevlerini şu şekilde özetlemiştir:

Onarıcı adalet programları,

- önemli kararları suçtan en çok etkilenenlerin almasını sağlamayı,
- adaleti daha iyileştirici ve tercihen daha dönüştürücü hale getirmeyi, ve
- gelecekteki suç olasılığını azaltmayı hedeflemektedir.

Bu hedeflere ulaşabilmek için:

- mağdurlar sürece dahil olmalı ve süreçten memnun ayrılmalıdır,
- failer, eylemlerinin diğer insanları nasıl etkilediğini anlamalı ve bu eylemlerin sorumluluğunu üstlenmelidir,
- sürecin çıktıları, verilen zararların onarılmasına ve suçun (mağdurun ve failin gereksinimlerine göre uyarlanmış özel planlarla) nedenlerinin ele alınmasına yardımcı olmalıdır, ve
- hem mağdur hem de fail “kapanma”^x duygusuna sahip olmalı ve her ikisi de toplumla yeniden bütünleşmelidir.

Onarıcı adaletin rehber soruları

Nihayetinde, onarıcı adalet, bir yanlış ve/veya zarar durumunda sormamız gereken bir dizi soruya indirgenmektedir. Bu rehber sorular aslında onarıcı adaletin özüdür.

Onarıcı Adaletin Rehber Soruları:

1. Kim zarar gördü?
2. Gereksinimleri nelerdir?
3. Bunlar kimin yükümlülüğündedir?
4. Bu durum kimin çıkarımadır?
5. Yaşananları düzeltmek için paydaşları dahil etmeye yönelik uygun süreç nedir?

Onarıcı adaleti belirli bir program veya bir programlar dizisi olarak düşünürsek, bu programları çeşitli durumlara uygulamakta zorluk çekebiliriz. Örneğin, “sıradan” suçlar için kullanılan mağdur-fail görüşme biçimleri, kitlesel, toplumsal şiddet vakalarında çok az doğrudan uygulamaya sahiptir. Ya da onarıcı adalet modellerinin özenli biçimde verilmiş güvenceler olmaksızın aile içi şiddet gibi durumlara uygulanması düpedüz tehlikeli olabilir.

Bunun yerine onarıcı adaleti şekillendiren rehber soruları kullanırsak, onarıcı adaletin çeşitli durumlara uygulanabilir olduğunu görebiliriz. Onarıcı adaletin rehber soruları, sorunlara ait çerçevenin yeniden ortaya koyulabilmesine ve hukuğa dayalı adaletin toplumsal sınırlarının ötesinde düşünmemize yardımcı olabilir. Bu rehber sorular, ABD’deki bazı savunma avukatlarının ölüm cezası davalarındaki rollerini ve yükümlülüklerini yeniden düşünmelerine neden olmaktadır ve “savunmaya dayalı mağdur desteği” adıyla ortaya çıkan bir çaba ile hayatta kalanların savunma ve kovuşturmaya erişimi sağlanmakta, onların gereksinim ve endişelerini davalara ve davaların çıktıklarına yansıtabilmesinin önü açılmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda sanıkları davalarda uygun sorumluluğu almaya teşvik etmeyi de amaçlamaktadır. Mağdur gereksinimlerine dayanan ve failerin sorumluluğu kabul etmelerine izin veren bir dizi itiraf anlaşmasının yapıldığı görülmektedir.

Başka bir örnek ise mağdur avukatlarının aile içi şiddet durumunda mağdur-fail karşılaşmasının tehlikeleri konusunda duyduğu derin kaygıdır. Bunlar meşru kaygılardır; şiddet modelinin sürdüğü ya da vakaların aile içi şiddet konusunda eğitim almış kişiler tarafından dikkatle izlenmediği karşılaşmalar derin tehlikeler içermektedir. Bazı kişiler karşılaşmaların asla uygun olmadığını iddia edebilir. Diğerleri ise, aile içi şiddet mağdurları da dahil olmak üzere, doğru durumda ve uygun güvencelerle karşılaşmanın önemli ve güçlü olduğunu savunmaktadır.

Aile içi şiddette karşılaşmanın uygun olup olmadığı bir yana, onarıcı adaletin rehber soruları, Fail ne hak ediyor sorusuna takılıp kalmaksızın —ve bu soru ile sınırlandırmaksızın— yapılması gerekenleri belirlememize yardımcı olabilir. Yeni bir durum veya uygulama ile karşılaştığımda bu soruları genellikle rehber olarak kullanmaktayım.

Onarıcı adaletin rehber soruları aslında kısaca onarıcı adalet olarak ele alınabilir.

Onarıcı adaletin işaretleri

Onarıcı adaletin pratik uygulamalarını düşünmeye başladığımızda, aşağıdaki sunulan on ilke veya işaret başka bir kılavuz sunmaya başlar. Bu ilkeler, programların tasarlanması veya değerlendirilmesinde kullanılabilir. Rehber sorular gibi, belirli durumlara yanıt oluşturmada yararlı olabilirler.

Onarıcı adaletin işaretleri:

1. İhlal edilmiş kurallar yerine failin verdiği zararlara odaklanmak.
2. Mağdur ve faillere, her iki tarafı da adalet sürecine dahil ederek, eşit ilgi ve kararlılıkla yaklaşmak.
3. Mağdurların iyileştirilmesi için çalışmak, onları güçlendirmek ve gereksinimlerini onların algıladığı biçimde karşılamak.
4. Failleri, yükümlülüklerini anlama, kabul etme ve sorumluluklarını yerine getirme yönünde teşvik ile desteklemek.
5. Yükümlülükler failer için zor olsa da bu yükümlülüklerin zarar verme amacı taşımaması ve başarılabilir olması gerektiğini kabul etmek.
6. En uygun haliyle, mağdur ve fail arasında doğrudan veya dolaylı diyalog için fırsatlar sağlamak.
7. Topluluğu sürece dahil etmede ve suç temellerine yanıt oluşturmasını sağlamada anlamlı yollar bulmak.
8. Cebir ve tecrit yerine hem mağdurların hem de faillerin iş birliğini ve yeniden bütünleşmesini teşvik etmek.
9. Eylem ve programlarınızın istenmeyen sonuçlarına dikkat etmek.
10. Mağdurlar, failer, adalet çalışanları gibi tüm taraflara saygı göstermek.

— Harry Mika ve Howard Zehr^{xi}

SONNOTLAR

ⁱ Burada dil sıklıkla ve oldukça problemlidir. “Mağdur” ve “fail” terimleri genellikle basit ve klişe tabirlerdir. Diğer yandan, bu kitap ceza adaleti alanına yönelik olduğu ve alternatifler de genelde uygun olmadığı için, yine de bu terimleri kullandım. Benzer şekilde, “paydaş” (*stakeholder*) terimi de sorunludur; sözcüğün kökeni aslında Kızılderililere ait olan toprakları işaretlemek için kazıklarını (*stakes*) yere gömen beyaz yerleşimcilere dayanıyor olabilir.

ⁱⁱ Utanç teorisi, her ne kadar tartışmalı olsa da, onarıcı adalet kapsamında önemli bir konu olarak ortaya çıkmıştır. John Braithwaite’in alanda öncü olan *Suç, Utanç ve Yeniden Bütünleşme (Crime, Shame, and Reintegration*’da, Cambridge, Birleşik Krallık, 1989) adlı kitabında utancın damgalama yolu ile bireyleri suça ittiği savunulur. Utanç ancak faili değil suçu kınadığında ve utancın ortadan kaldırılması veya dönüştürülmesi için fırsatlar sağlandığında “yeniden bütünleştirici” olabilir.

ⁱⁱⁱ Örnek için, *Onarıcı Topluluk Adaleti: Zararları Onarmak ve Toplulukları Dönüştürmek (Restorative Community Justice: Repairing Harm and Transforming Communitys*, Anderson, ABD., 2001) isimli kitabın bölümlerine bakınız.

^{iv} Devletin rolü, azınlık grupların hükümet tarafından sistematik olarak baskı altında tutuldukları (örneğin, Kuzey İrlanda’da) ya da devletin onarıcı adaleti yukarıdan aşağı yönlü uygularken işleyişine müdahil olduğu durumlarda en tartışmalı halini alır. Örneğin bu ikinci durum Yeni Zelanda ve Kanada’da toplumun ve yerlilerin özel bir endişesi halini almıştır.

^v Bu tartışmanın bir özetine Gerry Johnstone’un *Onarıcı Adalet: Fikirler, Değerler, Tartışmalar (Restorative Justice: Ideas, Values, Debates*, Willan, U.K., 2002) isimli kitabının 136. sayfasından itibaren ulaşabilirsiniz. Bu kitap, onarıcı adalet alanındaki tartışmalar ve kritik konulara ilişkin yararlı bir genel bakış ve analiz sunmaktadır.

^{vi} James Gilligan, *Şiddet: Ulusal Bir Salgın Üzerine Düşünceler (Violence: Reflections on a National Epidemic*, New York: Random House, 1996).

^{vii} Sandra Bloom, *Sığınak Yaratmak: Akli Başında Toplulukların Evrimine Doğru (Creating Sanctuary: Toward the Evolution of Sane Societies*, Routledge, ABD, 1997).

^{viii} Burada, onarıcı adaletin altında yatan değerler üzerine yaptığı, henüz yayınlanmamış olan, önemli çalışması için Jarem Sawatsky'ye teşekkürlerimi sunarım.

^{ix} Bu, Tony Marshall'ın yaptığı tanımlamanın bir uyarlamasıdır: “Onarıcı Adalet, herhangi bir suçta çıkarı olan tüm tarafların bir araya gelerek bu suçun sonuçları ve gelecek üzerindeki etkileri ile nasıl başa çıkılacağına toplu olarak karar verdiği bir süreçtir.”

^x Kapanma” sözcüğü, özellikle ağır suçlarda, genellikle mağdurlar bakımından inciticidir. Her şeyin geride bırakılabileceğini ve üzerinin kapatılabileceğini öne sürüyor gibi görünmektedir ve gerçekte bu mümkün değildir. Diğer yandan bu sözcük, onarıcı adaletin olanak vermeyi amaçladığı ilerleyebilmeye yönelik bir duyguyu ima etmektedir.

^{xi} Akron, Pennsylvania'daki Mennocu Merkez Komitesi 1997 yılında bu işaretlerin ilk hallerini, kısmen farklı bir biçimde, bir rehber olarak yayınlamıştır.